

Wie bewaakt de leerzaamheid van leermiddelen?

In de leermiddelenmonitor van 2014 van de SLO is te zien dat er al een aantal jaren sprake is van een daling van het gebruik van methoden van uitgevers. Uit onderzoek van TNS blijkt dat de rol van uitgevers bij het oriëntatieproces op een nieuwe methode ook afneemt. Daarbij neemt de concurrentie van andere partijen toe. Wat kunnen uitgevers doen om (weer) meer betekenis voor het onderwijs te hebben?

TEKST HENDRIANNE WILKENS

Leerzaamheid van leermiddelen

Een belangrijke oplossing zien we in het verhogen van de leerzaamheid van leermiddelen. Onder leerzaamheid verstaan we dat leermiddelen het leerproces van leerlingen effectief ondersteunen. Dit gebeurt ten eerste door een goede selectie, organisatie en 'verpakking' van de leerstof. Ten tweede door het gebruik van effectieve didactische strategieën, uitdagende werkvormen en een mogelijkheden tot sturing van het leerproces. En tot slot door begrijpelijke leerteksten, een juist gebruik van beeldmateriaal en een ondersteunende lay-out.

Als we met elkaar de leerzaamheid van leermiddelen willen verhogen vraagt dit om een andere dynamiek tussen verschillende partijen dan we tot nu toe gezien hebben. Uitgevers, lerarenopleidingen, de onderwijscoöperatie en leraren kunnen daar ieder een eigen rol in hebben.

Verdienmodellen

Wat hebben uitgevers met leerzaamheid? Helaas te weinig. Kun je van uitgevers wel voldoende aandacht verwachten voor leerzaamheid als de verkoopcijfers veel belangrijker zijn? De grootste uitgevers zijn onderdeel van grote multinationals waar verdienmodellen centraal staan. En die modellen reppen niet over leerzaamheid. Primair zijn uitgevers commercieel en secundair zijn ze dienstverlener. Dit verklaart ook waarom uitgevers zich bijvoorbeeld nauwelijks richten op kleine doelgroepen in het onderwijs, zoals hoogbegaafde leerlingen. Dit is niet lonend genoeg. Uitgevers bedienen dus vooral de grote middenmoot. En deze doet het over het algemeen goed in het Nederlands onderwijs. Maar als we goed naar de PISA resultaten kijken, dan zien we dat deze gedrukt worden door het feit dat er

te weinig gedaan wordt aan excellentie.

Helaas hebben we de afgelopen jaren in de jury van de Best European Schoolbook Award ervaren dat Nederlandse uitgevers nauwelijks de behoefte voelen om hun leermiddelen te laten beoordelen door een internationaal panel van experts op het gebied van leermiddelenontwikkeling. Juist bij een dergelijke beoordeling staat leerzaamheid voorop.

Is de onderlinge concurrentie tussen uitgevers dan geen prikkel? Heel beperkt. Uitgevers zijn verenigd in de GEU, de brancheorganisatie voor aanbieders van leermiddelen, toetsen en educatieve dienstverlening in Nederland. Dit vermindert de behoefte aan een stevige onderlinge concurrentie. En het maakt samen sterk tegen kleinere aanbieders die meer met leerzaamheid hebben.

Denken vanuit de leerlijn

Vergeleken met veel andere landen bekleden uitgevers een unieke positie in Nederland. Door de vrijheid van onderwijs wil de overheid zich terughoudend met de inhoud van het

onderwijs bemoeien. Er is hierdoor sinds decennia een grote rol geweest voor uitgevers en leraren hebben zich altijd verlaten op dat wat de uitgevers maakten. Veel leraren zijn daardoor niet gewend om zelf te denken vanuit leerlijnen en daaraan leerstof te koppelen. De symbiotische relatie tussen de kant-en-klare methoden en leraren heeft er daarbij voor gezorgd dat lerarenopleidingen te weinig aandacht aan leerzaamheid van leermiddelen besteden. Het wordt tijd dat hier een eind aan komt, willen we kunnen inspelen op een meer gepersonaliseerd onderwijsaanbod. In veel andere landen zijn leraren aanmerkelijk minder afhankelijk van het aanbod van uitgevers.

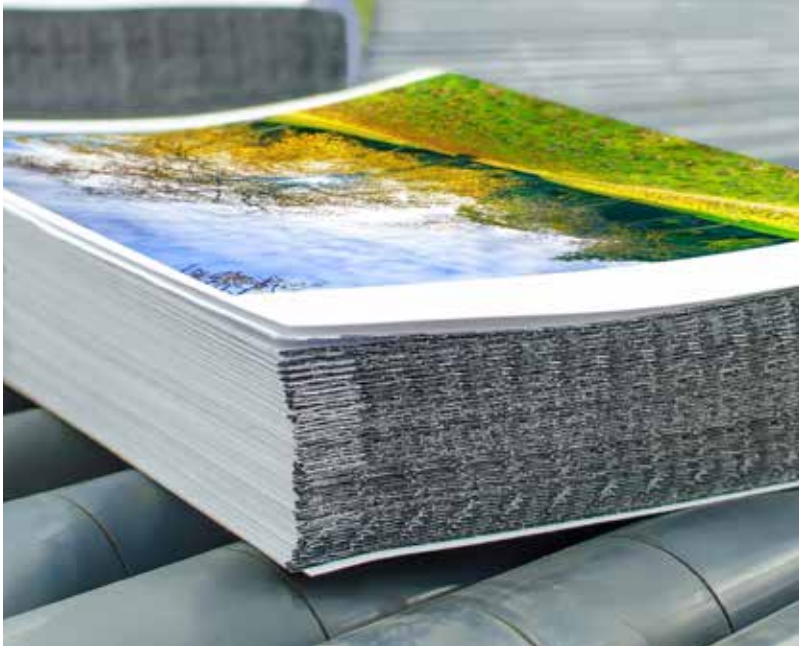
Opnieuw: leerzaamheid

Er zijn inmiddels andere partijen die zich meer richten op leerzaamheid. Dit zijn vaak de kleinere uitgevers en stichtingen, zoals bijvoorbeeld VO-content en Elerna die zich inzetten voor het ontwikkelen van leerzame leermiddelen voor alle leerlingen. Ook zijn er in toenemende mate scholen(groepen) zoals AT-scholen en Groenhorst die zelf het heft in handen nemen en

leermiddelen maken en/of arrangeren.

Deze ontwikkelaars nemen veelal leerlijnen als uitgangspunt en koppelen daar curriculum dekkend leermateriaal aan. Hiermee komen ze tegemoet aan wat in de Kennisagenda van OCW beschreven is, namelijk dat het onderscheid tussen formeel en informeel leren vervaagt. Wat leerlingen buiten school formeel leren, kan op school intentioneel gemaakt worden. Dankzij modulair onderwijs kunnen leerlingen flexibeler en meer op maat leren. Gepersonaliseerd leren ligt dan binnen handbereik. Door adequaat te metadateren kunnen leraren zelf bepalen welk materiaal het meest geschikt is voor onderdelen van de leerlijnen.

Natuurlijk is het van belang dat daarbij de kwaliteit gewaarborgd is. En daar zit een groot punt van zorg. Leermiddelen maken is moeilijker dan menigeen denkt en wat we zien tijdens workshops die we geven, is dat veel ontwikkelaars ontdekken dat ze onbekwamer zijn dan ze zelf dachten. Dat is in principe geen probleem. Integendeel: juist als je ontdekt dat je onbewust

onbekwaam bent, kan er geleerd worden. Maar het betekent wel dat bijvoorbeeld het management van scholen(groepen) zich bewust moet zijn van het feit dat er flink wat scholing nodig is om kwalitatief goede leermiddelen te maken. Leermiddelen maken komt tijdens de lerarenopleidingen namelijk nauwelijks aan de orde.

De rol van lerarenopleidingen

Niet alleen uitgevers schieten tekort als het gaat om leerzaamheid van leermiddelen. Ook de lerarenopleidingen zullen aandacht moeten besteden aan leerzame leermiddelen. Uit recent onderzoek blijkt dat aankomende leraren te veel waarde hechten aan aantrekkelijkheid van leermiddelen en dit in verband brengen met motivatie. Veel leraren leven in de veronderstelling dat motivatie een directe invloed heeft op de leerprestaties, maar het is de mentale inspanning die geleverd moet worden waardoor die prestaties omhoog gaan. Het leer materiaal moet daarom mentale inspanning uitlokken. Professor John Hattie vertelt ons niet voor niets dat school niet perse leuk hoeft te zijn en dat onderwijs 'hard werken is en om bewuste oefening en doorzettingsvermogen vraagt'. Mentale inspanning verhoogt je vooral door ervoor te zorgen dat leerlingen een gevoel van autonomie ervaren, zich verbonden voelen met alles rondom leren en zich competent en uitgedaagd voelen. Lerarenopleidingen moeten er dus voor zorgen dat termen als aantrekkelijkheid en leuk hun magische kracht verliezen in het onderwijs. En dat de term motivatie niet gelijkgesteld wordt aan aantrekkelijkheid. Natuurlijk zijn dit belangrijke aspecten, maar dan vooral als ze gebruikt worden om leerlingen aan te zetten tot het leveren van mentale inspanning. En misschien valt ons dan niet meer de twijfelachtige eer te beurt dat Nederlandse leerlingen bovenaan staan op de ranglijst van minst gemotiveerde leerlingen van Europa, zoals te lezen valt in een recent rapport van de OECD.

Het formuleren van bekwaamheidseisen voor leraren waarbij expliciet nadruk ligt op het herkennen van leerzaamheid van leermiddelen is dan ook noodzakelijk. Binnen de

lerarenopleiding en in nascholing kan hier gericht op geprofessionaliseerd worden. Door (aanstaaende) leraren te leren om vanuit leerlijnen te denken en daar zelf leerstof aan te koppelen, zijn ze in staat om te gaan met de komende vernieuwingen. Ze kunnen dan beter inschatten wat hun eigen bijdrage kan zijn en wat ze nodig hebben van de verschillende uitgevers. Waarvan we dan natuurlijk verwachten dat zij hun materiaal metadateren en ook modulair beschikbaar stellen.

Een keurmerk voor leermiddelen

Het kiezen, arrangeren en maken van leermiddelen blijkt dus lastiger dan we in eerste instantie denken. Inmiddels horen we de roep om een keurmerk steeds vaker. Leraren en ontwikkelaars hebben er behoefte aan te weten of een leermiddel leerzaam is. We hebben daarom leerzaamheid vanuit de wetenschap geoperationaliseerd en ontwikkelen met behulp daarvan een keurmerk. Zo kunnen we inzichtelijk maken van welk leer materiaal je kunt verwachten dat het een bijdrage levert aan een effectief leerproces van de leerling.

Samen optrekken

Natuurlijk willen we allemaal op onze eigen manier een bijdrage leveren aan goed onderwijs. Goede leermiddelen spelen daar een belangrijke rol in. Het moet zo zijn dat het niet uitmaakt of je leermiddelen van een uitgever gebruikt of gedeeltelijk dan wel geheel zelf gemaakt materiaal. Als leerzaamheid maar voorop staat. Dit betekent dat er bij alle partijen kennis moet zijn over hoe leerlingen leren en wat er voor nodig is om dit leerproces zo goed mogelijk te ondersteunen met leerzame leermiddelen. Voor lerarenopleidingen betekent dit dat er ruimte moet zijn in het curriculum voor leerzaamheid van leermiddelen zodat aankomende leraren goed beslagen ten ijs komen. Leraren zullen veel kritischer moeten zijn en zich verdiepen in wat mensen als Hattie te melden hebben en dus niet klakkeloos het materiaal van uitgevers accepteren. Want dan pas zullen uitgevers zich genoodzaakt zien om leermiddelen te maken die vooral gericht zijn op leerzaamheid.

Veel leraren leven in de veronderstelling dat motivatie een directe invloed heeft op de leerprestaties.

Kleinere ontwikkelinstellingen en scholen(groepen) moeten niet te gemakkelijk denken over het maken van leermiddelen. Uitgevers op hun beurt zullen bereid moeten zijn om zich meer als dienstverlener op te stellen door bijvoorbeeld modulair in te zetten leer materiaal te ontwikkelen en leerzaamheid van leermiddelen centraal te stellen. Daarbij moet het dan zodanig gemetadateerd zijn dat het voor leraren mogelijk is om materiaal van verschillende uitgevers naast elkaar te gebruiken. Laten we

tot slot de leerling in deze dynamiek niet vergeten. Alle leerlingen verdienen de beste leraren die gebruik maken van de meest leerzame leermiddelen. ●

► **Hendriane Wilkens** (h.wilkens@clu.nl), directeur CLU Leermiddelen Adviescentrum, www.clu.nl